

УДК 128

М. О. Цуркан
(м. Київ)

ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СУСПІЛЬСТВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ ЯК ПОХІДНОЇ ВІД ЯКОСТІ ЖИТТЯ

Накопичення конфліктного потенціалу на пряму пов'язане із об'єктивними та суб'єктивними чинникам, крім цього існують формуючі та стримуючі фактори. Одним з найголовніших детермінант є ситуація у соціально-економічному житті суспільства та рівень якості життя населення. Спостерігається пряма залежність між погіршенням основних показників якості життя та зростанням кількості протестних акцій, а також радикалізацією форм їх проведення.

Ключові слова: конфліктний потенціал, параметри якості життя, рівень життя, акція протесту, радикальні протестні заходи.

Накопление конфликтного потенциала напрямую связано с объективными и субъективными факторами, кроме этого существуют формирующие и сдерживающие факторы. Одним из главных детерминант являются социально-экономическая ситуация в обществе и уровень качества жизни населения. Наблюдается прямая зависимость между ухудшением главных показателей качества жизни и увеличением количества протестных акций, а также радикализацией формы их проведения.

Ключевые слова: конфликтный потенциал, параметры качества жизни, уровень жизни, акция протеста, радикальные протестные акции.

The accumulation of conflict potential is straight related to the objective and subjective factors, except for it there are formings and retentive factors. One of main determinant is a socio-economic situation in society and level of quality of life of population. There is direct dependence between worsening of main indexes of quality of life and increase of amount of protest actions, and also intensifying of form of their leadthrough.

Keywords: conflict potential, parameters of quality of life, standard of living, action of protest, radical protest actions.

Історія людства не знає прикладів безконфліктного суспільства, відмінності складають тільки ступінь критичності, форми проявів та факторів, які формують і живлять конфліктний потенціал.

Українське суспільство, його соціальне й політичне середовище перебувають у стадії глибоких, системних та якісно нових для громадян перетворень, що, безперечно, впливає на стан і прояви конфліктного потенціалу. Дуже важливо встановити та визначити причини виникнення конфліктного потенціалу, детермінанти, що провокують та підживлюють його.

Звісно, на його формування впливають як об'єктивні, так і суб'єктивні причини: це соціальне, політичне, економічне середовище, в якому знаходиться особа, її психологічні особливості, які або підсилюють потяг до вирішення конфліктних ситуацій із застосуванням насильницьких методів, або, навпаки,

пом'якшують реакцію. У даній статті будуть розглянуті саме об'єктивні, зовнішні фактори, що формують конфлікти у суспільстві, а саме: акцент буде зроблений на соціально-економічних процесах.

У попередніх дослідженнях, наприклад В. Шишкова, який спирається на державний пріоритет, найбільш системним чинником впливу на сучасні соціальні процеси вважається бідність. Більш відомими дослідженнями з цього питання є методичні підходи Р. Лайкерта та Л. Терстоуна, за допомогою яких контролюються інтегральні кількісні показники, що стосуються вивчення якості життя [1, с.13]. Пропонується виокремити з усіх показників якості життя саме ті, які визначають конфліктний потенціал та впливають на нього, і доповнити ці матеріали якісно новими ознаками, а саме: їх порівнянням з відповідними світовими та регіональними показниками. Такий методичний підхід дасть змогу в деякій мірі кількісно оцінити ступінь критичності того чи іншого фактора та його впливу на конфліктний потенціал сучасного українського суспільства.

Отже, завданням буде виокремити та визначити ті показники рівня якості життя населення сучасної України, що впливають на формування та розвиток конфліктного потенціалу, а також стримують його.

Розпочати треба з розгляду показників рівня якості життя. По-перше, варто звернути увагу на економічні об'єктивні показники, які прямо впливають на формування незадоволення людей станом якості життя в цілому, що, у свою чергу, може перерости в конфліктний потенціал. Об'єктивно, в Україні є великий ресурсний, людський, а також потенціал можливостей, але на практиці йому відповідає низький загальний обсяг валового внутрішнього продукту (ВВП), що дорівнює показникові таких країн, як Чехія, Румунія, і в 40 разів менший за показник Німеччини, утричі нижчий – Данії, учетверо – Польщі [6, с. 27]. Ці дані доцільно розглядати у вигляді співвідношення ресурсів та реалізованих економічних можливостей.

По-друге, що стосується показника ВВП на душу населення, то він навіть з урахуванням тіньової складової економіки становить до 1 700 дол. на рік. За цим показником Україна у світовій класифікації перебуває на межі бідності [6, с. 25]. На жаль, незважаючи на рекордні, як на Європу, темпи щорічного зростання душевого ВВП до 2008 року, коли розпочалась світова фінансово-економічна криза (при темпах росту в 10% абсолютний приріст цього показника становить 170 дол.), Україна не має навіть теоретичних шансів досягти середньоєвропейського показника душевого ВВП у 15000–18000 дол., який щорічно стало збільшується на 300–400 дол. За ефективністю використання енергоресурсів, зокрема за енергомісткістю ВВП, Україна посідає майже останнє місце в Європі, за відносним ВВП на одиницю використаних енергоресурсів майже вчетверо поступається середньоєвропейському рівню [6, с. 27]. За показником душевого споживання газу наша держава перебуває на рівні Німеччини і майже в 5 разів перевищує рівень Польщі.

Слушно звернути увагу на проблему безробіття, рівень заробітної платні, так як це одні з найважливіших показників, коли мова йде про рівень якості життя. Отже, при офіційно прийнятому рівні безробіття у 2,3%, тобто кількості людей, що знаходяться на обліку у державній службі зайнятості, за методологією Міжнародної організації праці (МОП) цей показник сягає 9,9%. Відомо, що найкритичніші макроекономічні показники, які формують і живлять конфліктний потенціал – це рівень реальної заробітної плати та регулярність її виплати. Цей

показник, у порівнянні із попередніми роками, у 2009 році є одним з найгірших. Так, у порівнянні із 2008 роком, рівень заборгованості по зарплаті збільшився на 54% і на грудень 2009 року склав 1 млрд. 654 млн. грн. Крім цього, залишається складна ситуація на ринку праці – так, на одне вакантне робоче місце претендують в середньому 8 осіб, а рівень заробітної плати в середньому є одним з найнижчих в Європі.

Така ситуація одразу ж позначилась на зростанні загальної кількості протестних акцій та на структурі розподілення конфліктного потенціалу населення. Так, у порівнянні із попереднім роком кількість та численність акцій непокори, що були спричинені соціальними проблемами та конфліктами, збільшилась на 25%. При цьому, якщо у 2008 році найбільшу кількість таких протестних заходів викликали невирішені земельні та майнові конфлікти й суперечки, то у поточному 40% від усієї кількості та чисельності протестних заходів на соціальному підґрунті були викликані саме проблемами невиплати заробітної плати, можливою втратою робочих місць та виробничими проблемами на підприємстві. Це характерні для окремих регіонів України. Через певні регіональні диспропорції у соціально-економічному розвитку можна чітко визначити шість індустріальних регіонів (Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська, Харківська та Полтавська області), на долю яких сумарно припадає 70% промислового виробництва й експорту країни [5, с. 6].

Цілком логічним є й те, що погіршення соціально-економічної ситуації найбільш негативно відзначилась саме в цих регіонах: на них припадає 50% від загальної кількості акцій непокори поточного року.

Після розгляду негативних показників в економічній сфері, звернемося до соціальної сфери, а також до стану громадянського суспільства. Так, за рівнем корумпованості іноземні експерти відносять Україну до списку найбільш критичних країн світу й регіону. Показник суїцидів в Україні чітко кореспондується з таким показником якості життя, як душевий ВВП, який є початком негативної динаміки та має екстремальне значення. За цим показником Україна у світовій класифікації – одна з лідерів.

Існує загальноприйнята пропорція співвідношення багатих і бідних у суспільстві. В ідеалі це співвідношення має вигляд: 10% багатих на 10% бідних [2, с. 241]. Проте в Україні за межею бідності, за даними 2008 року, перебувало майже 30% громадян. Згідно з результатами соціологічних опитувань, які проходили у поточному році, тільки 1,3% респондентів змогли віднести себе до категорії «багатих», проте 38% вважать себе «бідними».

Зберігається стійка тенденція до кількісного зменшення та зниження якості трудових ресурсів України. Погіршується вікова структура населення загалом і працездатного контингенту зокрема. За показником «молодості», а це різниця процентного співвідношення населення у віці молодше 15 і більше 64 років, показником тривалості життя і народжуваності Україна займає одне з останніх місць серед європейських країн [3, с. 15].

Всі перераховані факти можна віднести до формуючих, живильних та провокаційних факторів, що сприяють розвиткові конфліктного потенціалу. Але існують й інші чинники, які діють у зворотному напрямі, або стримуючі, демпфуючі фактори. До таких можна віднести ті об'єктивні позитивні зрушення

в соціально-економічному розвитку, які безпосередньо впливають на якість життя населення та стримують конфліктний потенціал суспільства.

Серед таких слід зазначити збільшення середньої заробітної плати в цілому по Україні майже у 2,6 раза, позитивну динаміку росту обсягів промислового виробництва, суттєве зменшення зовнішнього боргу країни [3, с. 16]. Крім цього, значно зросли обсяги житлового будівництва, збільшилася кількість придбаної населенням складної побутової техніки. Проте з 2008 р. усі ці економічні надбання були нівельовані фінансово-економічною кризою, що відразу ж викликали різке падіння рівня довіри населення до органів державної та місцевої влади, збільшення публічних акцій протесту, в тому числі у радикальній формі. Конфліктний потенціал реалізовується на практиці, що описано в політологічній літературі, у формі прямої дії – мітингів, демонстрацій, маніфестацій, страйків та голодувань [4, с. 427].

Отже, головними чинниками, які формують та живлять конфліктний потенціал суспільства на середньо- і довгострокову перспективу, є рівень та динаміка купівельної спроможності населення країни в цілому, а також його регіональні розбіжності, рівень пенсій; зайнятість населення, особливо у найбільш працездатному віці (30–45 років).

Головними збудниками можливих проявів конфліктного потенціалу можна вважати ступінь розшарування за рівнем життя, зокрема за реальними доходами; рівень і динаміку тарифів на житлово-комунальні послуги і транспортні тарифи; галузеві та регіональні негативні тенденції на ринку праці.

Головними передумовами для мінімізації конфліктного потенціалу та демпфування ступеня критичності масових форм його проявів можна вважати еволюційність, поступовість і стабільність у соціально-економічному розвитку країни на основі довгострокової програми; створення якісно нових технологічних робочих місць з високим рівнем оплати праці та мінімізація регіональних диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів, зокрема таких ключових показників якості життя, як безробіття і купівельна спроможність населення. Конфліктний потенціал – це системний, багатобічний феномен, який виникає під впливом різних чинників, що діють у різних сферах суспільства. На його проявля має місце невідповідність накопиченого й об'єктивно обумовленого, насамперед рівнем якості життя, конфліктного потенціалу в сучасному суспільстві та реальних його проявів – як за обсягом учасників, так і рівнем ортодоксальності. У таких конфліктних ситуаціях відсутні ланцюгові прояви й міжгалузева підтримка. Головні провокаційні фактори лежать у соціальній площині, їх відмінністю є домінування вимог не на поліпшення якості життя, а на збереження існуючих параметрів. У тих проявах конфліктного потенціалу, що безпосередньо викликані якістю життя, домінують мирні заходи, локалізовані в межах підприємств чи окремих вулиць. Зростає кількість протестних заходів, що мають радикальну форму проведення, а саме: блокування транспортних комунікацій, адміністративних будівель, захоплення спірних приміщень, голодування, показові самогубства тощо. Так, якщо у 2007–2008 рр. кількість таких акцій не перевищувала 100 на рік, а чисельність становила до 9 тис осіб, то у 2009 р. (січень – листопад) їх кількість зросла удвічі, а чисельність учасників – утричі. При цьому

потрібно зазначити, що 95% від усієї кількості радикальних протестних заходів були спричинені саме невирішеністю соціально-економічних проблем.

Теоретично, за загальносвітовими й особливо регіональними показниками якості життя, відповідний конфліктний потенціал суспільства може бути охарактеризований як критичний і такий, що обумовлює та може провокувати радикальні масові заходи громадянської непокори. У світовій практиці критичність прояву конфліктного потенціалу вираховується як співвідношення кількості учасників акцій непокори до кількості дорослого населення. Кричною межею є 10%, що відповідає стану масових заворушень, революційним діям. В Україні це співвідношення становить 1,6%. Те, що формуючі фактори дуже чітко виражені, рівень якості життя України один з найнижчих в Європі, а демпфуючі фактори з огляду на наслідки фінансово-економічної кризи взагалі відсутні, дає змогу дійти висновку, що у сучасній Україні конфліктний потенціал має латентний характер, який за певних об'єктивних зовнішніх умов та детермінант чи неефективності стримувальних заходів може вийти з цієї прихованої форми й набути радикальнішого прояву. Крім цього, виходячи з результатів останніх соціологічних опитувань, більше третини респондентів по всій країні готові у разі необхідності відстоювати свої права участю в акціях громадянської непокори.

Бібліографічні посилання

1. **Клюєнко Є.** Вимірювання потенціалу протесту і соціальної напруженості: застосування методичних підходів Лайкерта та Терстоуна для конструювання інтегральних кількісних показників / Є. Клюєнко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1990. – № 3. – С. 45–49.
2. **Ковальчук Т. Т.** Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика / Т. Т. Ковальчук. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2004. – 638 с.
3. **Омелько В.** Макросоціальні зміни в українському суспільстві за 10 років незалежності / В. Омелько // Політична думка. – 2001. – № 3. – С. 17–24.
4. **Соловьев А. И.** Политология: Политическая теория, политические технологии: учебник для студентов вузов / А. И. Соловьев. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 559 с.
5. **Шишків В. С.** Концептуальні та методичні підходи до вивчення регіональних особливостей людського розвитку / В. С. Шишків // Статистика України. – 2001. – № 1. – С. 57–61.
6. **Юрчишин В. В.** Макроструктура ВВП – суперечливість виявів зростання / В. В. Юрчишин // Статистика України. – 2009. – № 1. – С. 67–75.

Надійшла до редколегії 18.12.09

УДК. 304.36

Л. Е. Чернова

Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры

К ВОПРОСУ О СУБЪЕКТЕ ЭТНОНАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ

© Чернова Л. Е., 2009